

ferátumában, mégpedig a korábban szovjet uralom alatt állt keleti népekkel kapcsolatosan. Vizsgálódásán két szál húzódik végig, egyrészt bemutatja, hogy mennyire eltérő nézeteket igyekezett érvényesíteni a keleti minisztérium, a külügyminisztérium, a Wehrmacht és az SS, másrészt elemzi, hogy a kollaborálásra hajlandó, vagy kényszerített türkmének, azerik, örmények, grúzok és más kaukázusi népek elsődlegesen saját nemzeti céljaik megvalósítását tekintették, és így a náci-német hatóságokkal való együttműködésüket nem minden esetben sikerült a Harmadik Birodalom céljainak szolgálatába állítani.

Wigbert Benz a kötet zárótanulmá-

nyában a „Barbarossa-tervvel” kapcsolatosan a Vatikán és a német katolikus püspökök magatartását elemzi; az előbbiét egyértelműen „németbarátnak” minősíti, míg az utóbbiét a Szovjetunió elleni háború „lelkes támogatójaként” jellemzi.

A felvillantott néhány gondolat is arra ösztönöz, hogy a korszak magyar hadtörténész kutatói a számos új nézettel megismerkedjenek, az újonnan feltárt forrásokat kutatásaikba bevonják, az e kötetben kifejtetteket továbbgondolják, az elfogadható elemzéseket munkásságukba beépítsék, a vitathatókkal szemben pedig állást foglaljanak.

Zachar József

KÁLLAY MIKLÓS

MAGYARORSZÁG MINISZTERELNÖKE VOLTAM

1942—1944

(Európa Könyvkiadó, Budapest, 1991. 320. o.)

Az 1954-ben angolul közzétett memoárt — műfaját a szerző személyes számadásként jegyezte — Magyarországon csak a legszűkebb szakmai körök ismerték. Ha valaki itthon akarta olvasni, a nagy könyvtárak „zárt osztályain” találhatta csak.

Az Európa Könyvkiadó missziót teljesítő Extra Hungariam sorozatában most viszont a legszélesebb magyar olvasóközönség elé került. Azt persze föl-tételezhetjük, hogy az ötvenes évek közepének Magyarországon minden bizonnyal többen olvasták volna a magyar emlékirat-irodalom legmivesebb alkotásai közé sorolható Kállay-művet. És nem csupán politikai okokból.

Kállay Miklós memoárja egyszerre idéz golgotát és pokolraszállást. Mindkettőt jelentett, amit a szerző így summázott: „... mily küzdelmesen próbált egy kis ország kiszabadulni a nemzeti-szocializmus és a bolsevizmus kettősen halálos szorításából;... próbálta megőrizni erkölcsi tartását és ember-ségét; s megmenteni egymillió ember

életét, akiket pusztulásra ítélték a ná-cik.”

A szerző kettős boncolásra vállalkozott: magát élve boncolta, azokat a helyzeteket pedig, amelyekben még cselekedhetett, már elmúltként.

Segítségül csak emlékezetét hívhatta Capriban Castelgandolfban, majd az Egyesült Államokban; kormányzati iratok nem álltak rendelkezésére. Ez persze szubjektívabbá teszi az egyébként is szubjektív műfajt, az emlékiratot, de végső summázatában mégis több előnyt, mint hátrányt kínál.

A kutatás persze több helyen „túl-szaladt” az első kiadás óta az emlékiraton.

Bár a miniszterelnök megfogalmazását a legmodernebb történeti monográfia is elfogadhatja az ország háborúba sodródásának motívumairól 1941-ben, a döntésben résztvevők erőarányairól, politikai esztétikájáról adott leírása ma már túlhaladott. Ide sorolható az is, amikor a háborús évek Romániájáról

írt — román területen működő német megszálló intézményekről is említést téve. Itt persze inkább úgy kellene föltenni a kérdést: a német—román kapcsolatok politikumáról ily keveset tudott az aktív magyar miniszterelnök 1942—43-ban? Arról is, hogy Románia a Magyarországgal folytatott versenyfutás második fordulójában — távolodás Németországtól, előnszerzés az angolszászokkal való érintkezés megteremtésében — jobb pozíciókkal bírt, mint Budapest? Arról persze csak titkosszolgálati csatornákon kaphatott híreket, hogy miről tárgyalt Antonescu és Hitler, ám az „dekódolható” lett volna akár a magyar diplomácia révén is, amit a román külszolgálat a semleges országokban tett. E megközelítési lehetőség továbbvitele persze tanulmányt kívánna és nem könyvismeretést.

Térjünk vissza az emlékirathoz.

Kállay Miklós memoárja tartalmaz olyan értékeléseket is, amelyekhez a kutatás még ma sem érkezett el. Így Horthy szerepvállalásáról 1944. március 19-ét követően — „...ha ő ugyanis nem marad a helyén. Sztójay után nem jöhetett volna a visszakozást jelentő Lakatos, aki hihetetlenül nagy változást hozott...” (Az árnyoldalról Kállay nem tett említést: arról, hogy a kormányzó szerepvállalásával egy ideig legitimizálta az angol alsóházban „mészáros bandaként” említett Sztójay-kormányt.) Ide sorolhatjuk egyébként a nyilas államiságról alkotott ítéletét is: az plurális anarchia volt. Ahhoz persze inkább intuíciója segíthette csak a negyvenes évek második felében, amikor körüljárta: miért került fölénybe a Szovjetunió a nyugatiakkal szemben — „... azt hiszem, az lehet a dolog nyitja, hogy a Szovjet pontosan tudta, mit akar, attól egy vonásnyira sem tért el, ellenben a Nyugatnak sajnos nem voltak célkitűzései a háború utánra, és ezért jóhiszeműen elnézte az orosz terket.”

Az emlékirat portréi jól-rosszul sikerültek.

Gömbös-képe csak néhol árnyalt, így akkor, amikor ezt írta: „... Gömbös párthívei antiszemiták voltak, nem németbérencék.” Bárdossyról adott rajza viszont torz: ennek az is oka — említettük már —, hogy nem ismerte jól a döntési mechanizmus működését 1941 június utolsó hetében. Jobb ennél, amikor a már nem kormányfő Bárdossy

hozzá intézett szavait adta vissza — ezeket a kormányképes magyar jobb-oldal credojaként is értelmezhetjük: „... Te katasztrófába viszed az országot. Rólad mindenki tudja, hogy németellenes vagy, és angolbarát vagy és nem vagy antiszemita. Futsz majd az angolok után, de soha nem nyered meg őket, ahogy Bethlen sem tudta, sem senki más. Ők le vannak kötelezve ellenségeinknek, az oroszoknak és a kisantantnak, és soha nem fogják cserbenhagyni őket. Te viszont elveszítetted a németek barátságát, és Magyarország magára marad. Azon a tényen, hogy ha a németeket megverik, minket is a vesztesek közé sorolnak, te úgysem tudsz változtatni. Ez eldőlt már az első világháborúban, és eldőlt Trianonban is.”

A kormányzóról adott képe mozaikokból, esetek leírásából, az államfő kijelentéseinek ismertetéséből rajzolódott. Így jelenik meg az olvasó előtt a naív magyar államfő. A Horthy idéző magyar miniszterelnök ott nyúlt a legmélyebre, amikor a kormányzó illúzióinak gyökereit bolygatta — „... az osztrák—magyar haditengerészet admirálisa volt, ami egészen különös lelkületet fejlesztett ki benne... mint tengerész arról az erkölcsi magaslattól szemlélte a világot, amelyen minden ország tengerészei kétségtelenül állnak... meg volt győződve minden tiszt lojalitásáról, és minden tábornokában egy-egy feddhetetlen úriembert látott.” A kormányzó szavait idéző miniszterelnök közlése pedig akkor is forrásértékű, ha novumot már nem kínál — „... akármilyen lépésre szánjuk is el magunkat, ő először Hitlert fogja értesíteni, felmondja az együttműködést, hadat üzen, ha kell, de ismétli, arra nem hajlandó, hogy alattomosan tört döfjön a hátába.” Sötétre árnyalt arcképei igen jók, így Sztójayé, Szálasié. Miklós Béláét viszont elrajzolta.

Kállay nem szerette a katonákat. Katonai vetületek elemzésére sem volt képes. Szó nélkül hagyta, amikor Mussolini Hitler elmebajos véleményét ismételte előtte: ha az angolok nyugaton szállnak partra, ott megverik őket és „... megnyílik az út Angliába...” Világosan, illúziók nélkül szemlélte viszont a felsőbb magyar katonai hierarchiában azokat, „... akik vakon bíztak a német győzelemben.” A ka-

tonák politikai rövidlátása is említést kapott az emlékiratokban — „...néha olyan benyomást tettek az emberre, mint a megszállottak.”

A summázó Kállay igen messzire jutott és mélyre ásott, amikor saját politikáját elemezte és annak mozgásterét határolta — „...mi nem csak a saját »szövetségesünk« ellen kerestünk védelmet az angolszászoknál, hanem az ő szövetségesük ellen is... Tőlünk a szövetségesek a maximális áldozatot kívánták, szerettük volna ellentételnek legalább a minimumot... reményem mindaddig indokolt és reális volt, amíg az angolszász hatalmak föl nem adták

Délkelet-Európát, s hadászatiilag és politikailag át nem engedték az oroszoknak.”

A nyugatiak politikájának mérlegezésénél viszont az 1945-ös állapotokat ismerő Kállay szólalt meg és visszavetített.

Kállay Miklós emlékiratainak megjelentetését csak üdvözölni lehet.

Nem tűnik talán ünneprontásként, hogy a kitűnően szerkesztett kötetből C. A. Macarney előszavát el lehetett volna, Borhi László írását viszont el kellett volna hagyni.

Vargyai Gyula

KIS TAMÁS

A MAGYAR KATONAI SZLENG SZÓTÁRA, 1980—1990

A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem
Magyar Nyelvtudományi Intézetének kiadványai, 60. szám

Szerk.: Jakab László

(Debrecen, 1991. 123 o.)

A maga nemében egyedülálló anyag közlésére vállalkozott a múlt év második felében a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézete, amikor kiadványainak sorozatában a 60. szám alatt, ha korlátozott példányban is, megjelentette Kiss Tamás dolgozatát.

A szótár hozzávetőlegesen 3000 szócikket tartalmaz és több mint ötven laktanya nyelvét dolgozza fel. Az anyag oroszánrésze Debrecenben, Ercsiben, Marcaliban, Nagykanizsán, Szombathelyen és Zalaegerszegen szolgált fiataloktól származik. A legrégebbi közlések 1979/80-ból valók, a legfrissebbek pedig 1990 tavaszáról.

A könyv tudományos igényű bevezető értékeléssel indul, közel 10 oldalnyi terjedelemben. Ezt követi az igen nagy alaposággal és szakmai hozzáértéssel összeállított, 120 oldalt meghaladó szótár. Utóbbiban helyet kapnak a külső szóalkotások éppúgy mint a rigmusok.

A szótár gyakorlatilag egy csoportnyelvi értelmező szótár, vagyis a szavak és állandósult szókapcsolatok jelentését, illetőleg jelentéseit és jelentésárnyalatait dolgozza fel, többnyire a magyar értelmező szótárak mintájára.

Az előszóból kiderül, hogy a szerző 1981-ben mint egyetemi előfelvett sorakaton a szombathelyi laktanyában kapott ihletet művéhez. Leszerelését követően ismerősök, később tanítványok révén szélesedett az adatközlők tábora, mígnem közel száz egyetemista bocsátotta rendelkezésére kisebb-nagyobb gyűjteményét. A szerző mindezekon felül mások hasonló vonatkozású dolgozatait is figyelembe vette. Itt jegyzem meg, hogy aki a kérdéskörben valamennyire tájékozott, az előtt nem ismeretlen, hogy Magyarországon a csoportnyelvek tudományos igényű vizsgálata igen torz képet mutat. Miközben a diáknyelv, vagy a tolvajnyelv feldolgozása már majdnem százéves múltra tekint vissza, addig a katonai szleng